

**RECENZJA
ROZPRAWY DOKTORSKIEJ**

**pt. Kompetencje społeczne kobiet z niepełnosprawnościami pełniących role rodzinne
a ocena jakości życia rodziny**

autorstwa mgr Moniki Pyrczak-Piegi
promotor rozprawy: ks. dr hab. Grzegorz Godawa, prof. UPJP II
promotor pomocniczy: dr Katarzyna Kutek-Sładek

Każda osoba potrzebuje akceptacji i przynależności do grupy społecznej. Pragnie mieć poczucie wpływu zarówno na własne życie, jak i na życie innych, a także mieć możliwości samorealizacji oraz twórczego działania z innymi. Realizacja wskazanych potrzeb wymaga kompetencji społecznych. Ich umiejętne wykorzystanie pozwala osiągnąć i utrzymać stan równowagi pomiędzy dążeniem do urzeczywistniania własnych celów, a życiem we wspólnocie z innymi ludźmi. Badania naukowe nad kompetencjami społecznymi kobiet z niepełnosprawnością oraz jakością ich rodzinnego życia, które podjęła mgr Monika Pyrczak-Piegi, stanowią istotny nurt w bardziej ogólnych badaniach nad kompetencjami społecznymi oraz analizami dotyczącymi życia rodzinnego. Jest to temat ważny i potrzebny. Dobrze zatem się stało, że był on przedmiotem jej pracy doktorskiej.

Codzienne życie kobiet z niepełnosprawnością nie jest ani łatwe, ani proste. To nieustanna konieczność pokonywania zarówno barier architektonicznych, jak i negatywnych postaw społecznych wobec osób z niepełnosprawnością, przełamywania stereotypów dotyczących roli kobiet, w tym i tych z niepełnosprawnością. Zagadnienia wskazane w temacie rozprawy wymagają podjęcia intensywnych eksploracji badawczych. Warto zauważyć, że dotychczas kompetencje społeczne kobiet z niepełnosprawnością nie były przedmiotem licznych opracowań teoretycznych i gruntownych badań. Z przeglądu literatury naukowej jednoznacznie wynika, iż problemy w rodzinie, w pracy zawodowej czy w relacjach społecznych są w wielu zakresach wspólne dla wszystkich kobiet, tak pełnosprawnych, jak i z niepełnosprawnością. Nie można jednak zapominać, że kobiety z niepełnosprawnością muszą się mierzyć z problemami wynikającymi z ich niepełnosprawności. W wielu sytuacjach

doświadczają one tzw. podwójnego wykluczenia. Zmiana społecznego myślenia o niepełnosprawności, podmiotowe traktowanie osób z niepełnosprawnościami, w tym także zmiana świadomości samych osób z niepełnosprawnością, implikuje uaktualnianie prawa, polityki społecznej i funkcjonowania różnych instytucji zarówno edukacyjnych, rehabilitacyjnych czy terapeutycznych. Coraz częściej (choć wciąż powoli) dla osób z niepełnosprawnością, w tym również kobiet z niepełnosprawnością tworzy się więcej społecznej przestrzeni, w której mogą one urzeczywistniać swoje aspiracje, plany i dążenia. Coraz częściej osoby z niepełnosprawnością pełnią różne role społeczne, które do niedawna dostępne były jedynie osobom pełnosprawnym. Zarówno badania naukowe, jak i obserwacja życia codziennego wskazują, iż kobiety z niepełnosprawnością realizują z powodzeniem różne, często trudne, role rodzinne i zawodowe. Mają one w sobie motywację, siłę i wiele determinacji do podejmowania różnorodnych działań. Warto podkreślić także, że stale wzrasta liczba kobiet z niepełnosprawnością, które kończą studia wyższe.

Autorka rozprawy w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu, wnikliwie przeanalizowała zgromadzony materiał badawczy. Do powstania dysertacji, oprócz niezbyt licznej literatury przedmiotu, przyczyniły się również jej własne doświadczenia. Doktorantka obeznana jest z aktualną terminologią odnoszącą się do osób z niepełnosprawnością i konsekwentnie stosuje ją w całej pracy.

Rozprawa doktorska mgr Moniki Pyrczak-Piegi składa się ze wstępu (s. 5-10), dwóch części: teoretycznej (s. 11-107) i praktycznej (108-196), zakończenia (s. 197-202), bibliografii (s. 203-223) oraz spisu wykresów, rysunków, tabel (s. 224-5) i siedmiu aneksów (s. 226-246). Część teoretyczną stanowią trzy rozdziały poświęcone kolejno: rodzinie (s. 11-37), kompetencjom społecznym (s. 38-63) i niepełnosprawności (s. 64-107). Autorka opisując wskazane zagadnienia odnosiła się do aktualnie toczących się dyskursów naukowych, a także zaprezentowała ujęcia wypracowane w różnych dziedzinach nauki. Z kolei część empiryczną konstituuje rozdział metodologiczny (s. 108-128) i cztery rozdziały związane z analizą uzyskanego materiału badawczego (s. 129-196). Jest to dobrze ustrukturalizowana i istotna merytorycznie część pracy. Warto podkreślić, że każdy z rozdziałów zawiera krótkie wprowadzenie i podsumowanie.

W odniesieniu do części teoretycznej rozprawy należy wskazać, że w strukturze pierwszego rozdziału, który został zatytułowany „Rola, zadania i pozycja społeczna kobiety w rodzinie”, zostały wyodrębnione jedynie dwa punkty, a mianowicie: „Pojęcie rodziny i jej funkcje” oraz „Rola społeczna kobiety w rodzinie”. Te zagadnienia zostały przez Autorkę

przeanalizowane w sposób interdyscyplinarny, co wynika z zaprezentowanych treści socjologicznych, pedagogicznych, psychologicznych i teologicznych. Sposób przeprowadzenia analizy naukowej świadczy o dobrej orientacji i erudycji mgr Moniki Pyrczak-Piegi w tym zakresie. Autorka w pierwszym punkcie przedstawiła definicje i funkcje rodziny. Słusznie zauważyła procesy społeczne, gospodarcze i demograficzne zmieniające rodzinę nie tylko w tradycyjnym rozumieniu jej struktury, ale i w kontekście zadań, strukturalnych więzi, podstaw ekonomicznych czy jej miejsca w szerszej zbiorowości społecznej. W drugim punkcie, wychodząc od analizy pojęcia roli społecznej przeszła do analizy i waloryzacji ról społecznych kobiety, podkreślając istotne zmiany zachodzące w obszarze instytucji małżeństwa. Zagadnienia przedstawione w pierwszym rozdziale są nie tylko interesujące, ale też stanowią ważne wprowadzenie do analiz w kolejnych rozdziałach monografii. Drugi rozdział pracy jest pogłębionym przeglądem koncepcji związanych z kompetencjami społecznymi, jakością życia rodziny oraz samoocena (pojęcie i kategoryzacja). Autorka skoncentrowała się na Modelu Kołowym Davida H. Olsona. Model ten uczyniła podstawą teoretyczną do przeprowadzenia badań w zakresie jakości życia kobiet z niepełnosprawnością. W rozdziale drugim zaprezentowane zostały także narzędzia badawcze, wykorzystywane do badań odnoszących się do jakości życia.

Trzeci rozdział rozprawy jest bardziej rozbudowany strukturalnie niż poprzednie dwa rozdziały i składa się z czterech mniejszych części składowych. Została w nim wykorzystana właściwa dla analizowanych zagadnień literatura przedmiotu. Autorka przedstawiła zmiany w podejściu do niepełnosprawności, poprzez odniesienie się do istniejących w przeszłości modeli niepełnosprawności. Podkreśliła znaczenie modelu medycznego, w ramach którego istotna jest koncentracja na zmaganiach osoby z niepełnosprawnością wyłącznie w obrębie jej ciała. Stan choroby oraz deficyty organizmu powodują, że osoba chora nie jest w stanie samodzielnie funkcjonować. Model medyczny podejścia do niepełnosprawności skoncentrowany jest na założeniu, że osoba z niepełnosprawnością wymaga opieki, rehabilitacji i leczenia. Nie są dla tego modelu istotne osobiste doświadczenia człowieka, przez co pozbawia go podmiotowości oraz sprowadza do roli „obiektu” czy też „przedmiotu” zainteresowania specjalistów. Następnie Autorka opisała społeczny model myślenia o niepełnosprawności, ze szczególnym wskazaniem na potrzebę zmiany w działaniach społecznych, aby zostały usunięte czy zminimalizowane bariery społeczne i środowiskowe, jak również zmienione dyskryminujące postawy oraz stereotypy kulturowe. W ramach tego modelu kluczowe jest rozróżnienie pomiędzy takimi pojęciami, jak uszkodzenie (ang. *impairment*) i niepełnosprawność (ang. *disability*). Uszkodzenie to fizyczny, całkowity lub

częściowy brak narządu, kończyny lub nieprawidłowe ich funkcjonowanie. Niepełnosprawność to niedogodność rozumiana jako ograniczenie aktywności powstałe w wyniku organizacji/urządzenia społeczeństwa, które nie uwzględnia w ogóle lub tylko w niewielkim stopniu ludzi mających uszkodzenia, deficyty czy wady fizyczne. W dalszej części tego fragmentu rozprawy, analizie poddane zostały prawne aspekty definiowania niepełnosprawności oraz czynniki, które ją powodują. Doktorantka słusznie zauważyła, że działania medyczne nie są jedyną perspektywą rozumienia niepełnosprawności. W moim odczuciu rozdział ten zyskałby na wartości, gdyby Doktorantka odniosła się do monografii Sunaury Taylor pt. *Bydłęce brzemie. Wyzwolenie ludzi z niepełnosprawnością* (2021) czy Stanisławy Byry pt. *Przystosowanie do życia z niepełnosprawnością ruchową i chorobą przewlekłą. Struktura i uwarunkowania* (2012). Praca Sunaury Taylor stanowi ważny głos przeciwko dyskryminacji i stygmatyzacji osób z niepełnosprawnością. W monografii Stanisławy Byry w centrum zainteresowań znalazło się pojęcie przystosowania do życia z niepełnosprawnością ruchową i z chorobą przewlekłą, jak też teoretyczne modele wyjaśniające jego przebieg. W książce tej ukazane zostały także różne sposoby ujmowania niepełnosprawności. Kolejny punkt trzeciego rozdziału dotyczy funkcjonowania rodzin osób z niepełnosprawnościami. W pełni zgadzam się z Doktorantką, że dotychczasowe badania naukowe przeważnie są skoncentrowane na analizie sytuacji rodziny, w której wychowywane są dzieci z niepełnosprawnościami. Sporadycznie, natomiast, prowadzone są badania dotyczące rodzin z dorosłymi niepełnosprawnymi osobami. Zasadnie dalsze analizy dotyczą czynników, od których zależy funkcjonowanie systemu rodzinnego w sytuacji pojawienia się niepełnosprawności jednego z członków rodziny. Analizowana przez Doktorantkę problematyka była przedmiotem badań i powstało wiele opracowań zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. Stąd też jest zasadne, aby uwzględnić najważniejsze z nich przy formułowaniu tez czy uogólnień (s. 78, 79, 80, 82). Trzeci punkt analizowanego rozdziału dotyczy kompetencji społecznych osób z niepełnosprawnością. Autorka sformułowała w nim dwa bardzo ważne i interesujące pytania: „Jak kształtują się kompetencje społeczne u osób z niepełnosprawnościami? Jaki wpływ na rozwój i doskonalenie się kompetencji ma rodzina i inne grupy społeczne?” W treści rozprawy można znaleźć odpowiedzi na powyższe pytania. Ostatni punkt rozdziału trzeciego zawiera analizę wybranych aspektów funkcjonowania psychospołecznego osób z niepełnosprawnościami. Doktorantka skupiła się w nim na czynnikach wpływających na społeczne funkcjonowanie, a także na autonomii, pracy zawodowej oraz instytucjach wspierających osoby z niepełnosprawnością (w szczególności w obszarze rehabilitacji i pracy zawodowej). W punkcie tym zostały zaprezentowane dane

statystyczne odnoszące się do aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością. Autorka uwzględniła również psychologiczny wymiar niepełnosprawności związany z następstwami uszkodzenia dla psychicznego funkcjonowania osoby oraz innymi niekorzystnymi czynnikami utrudniającymi to funkcjonowanie.

Rozdział czwarty pt. „Metodologia badań własnych” zawiera wszystkie niezbędne elementy projektu badawczego. Mgr Monika Pyrczak-Piega precyzyjnie uzasadniła temat rozprawy, a także wskazała: cel i przedmiot badań oraz problemy i hipotezy badawcze. Ponadto szczegółowo przedstawiła zmienne i wskaźniki. Opisała też zastosowane w projekcie narzędzia badawcze. Podkreślić należy, że ich wybór był adekwatny. Poprawnie dokonała doboru próby badawczej i podała profil osób biorących udział w badaniu. Podała również opis przebiegu badań.

Cztery kolejne rozdziały dotyczą prezentacji wyników badań, odnoszących się do pytań badawczych. Zaprezentowane w nich zostały analizy procentowe i statystyczne dokonane przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics w wersji 26. Zawarta w nich jest też analiza statystyk opisowych, analiza korelacji r Pearsona i ρ Spermmana, testy t-Studenta, a także analiza regresji.

Należy podkreślić, że zaprezentowana w rozdziałach empirycznych prezentacja wyników badań jest czytelna i trafna a odniesienia do wyników badań innych autorów wzbogacają i uatrakcyjniają opisy danych. Ponadto świadczą o rozeznanii Autorki w podjętych dotychczas projektach badawczych.

W zakończeniu dysertacji Autorka ponownie odniosła się do zagadnień obecnych w przedmiotowej literaturze oraz przypomniała uzasadnienie wyboru tematu pracy. Odwołała się do postawionych problemów badawczych i postawionych hipotez. Doktorantka przyjęła pięć zależności wynikających z bezpośredniej analizy (s. 199). Na podstawie wykazanych zależności mgr Monika Pyrczak-Piega sformułowała istotne wnioski z przeprowadzonych analiz. Badane rodziny funkcjonują podobnie. Niepełnosprawność nie musi być czynnikiem warunkującym różnice w ocenie jakości życia. Kompetencje społeczne u badanych kobiet mogą rozwijać się podobnie. Budowanie adekwatnie wysokiej samooceny umożliwia rozwój kompetencji społecznych. Adekwatna wysoka samoocena i wysoki poziom kompetencji społecznych w badanych grupach przekłada się na prawidłowe funkcjonowanie rodziny (s. 199-200). W pełni można się zgodzić z Autorką, że zrealizowany projekt badawczy stanowi podstawę szerszych badań i może być zgłębiany w badaniach jakościowych.

Powinnością recenzenta jest nie tylko dostrzeżenie tego wszystkiego co świadczy

o wartości ocenianej rozprawy, ale również krytyczne się do niej odniesienie. Uwagi zarówno o charakterze merytorycznym, jak i formalnym nie deprecjonują wartości ocenianej rozprawy, ale ich celem jest udoskonalenie recenzowanego dzieła. W pełni zgadzam się z wnioskiem Doktorantki, że dotychczas opublikowana literatura z zakresu pedagogiki specjalnej skoncentrowana była zasadniczo na analizie sytuacji rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością, w tym szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną. Warto jednak zauważyć, że w ramach pedagogiki specjalnej pojawiają się systematycznie publikacje, które dotyczą: np. zdrowego rodzeństwa dzieci z niepełnosprawnością czy matek i ojców z niepełnosprawnością. Są to publikacje (artykuły i monografie), które przedstawiające efekty ilościowej bądź jakościowej analizy. Zasadne jest, zatem, aby Autorka odniosła się w swojej rozprawie choćby do kilku istotnych publikacji z pedagogiki specjalnej czy socjologii. Szczególnie polecam w tym zakresie: *Paradygmat zignorowany. Macierzyństwo kobiet z niepełnosprawnością intelektualną* (2021) – autorstwa Agnieszki Wołowicz; *Życie z zespołem Downa. Narracje biograficzne rodziców, rodzeństwa i dorosłych osób z zespołem Downa* (2011) – Agnieszki Żyty; *Matka Downa. Piętno-Znaczenie-Strategie* (2015) – Marty Sałkowskiej; *Nie przywitam się z państwem na ulicy. Szkic o doświadczaniu niepełnosprawności* (2019) – Marii Reimann czy pracę zbiorową pt. *Byliśmy jak z kosmosu. Między (nie)wydolnością środowiska za potrzebami rodziców z niepełnosprawnością* (2018), pod red. Doroty Wieszejko-Wierzbickiej, Marii Raclaw i Agnieszki Wołowicz- Ruskowskiej.

W odniesieniu do terminologii użytej w pracy doktorskiej chciałabym zauważyć, że chociaż Doktorantka poprawnie używa frazy „kobieta z niepełnosprawnością” to nie mogę się zgodzić ze stosowaną przez nią frazą „kobieta sprawna”, gdyż powinna raczej korzystać z frazy „kobieta pełnosprawna”. W publikacjach z zakresu pedagogiki specjalnej to określenie jest stosowane jako właściwe. Jaki jest zatem powód stosowania w rozprawie frazy „kobieta sprawna”? W jakim zakresie tę „sprawność” należy rozumieć?

Chociaż schemat recenzowanej pracy doktorskiej jest zasadniczo logiczny, a wybrane kwestie są istotne w kontekście głównego problemu to jednak nie jest to do końca konsekwentne. Struktura dwóch pierwszych rozdziałów jest w zbyt małym stopniu rozbudowana, co wpływa na precyzyjne określenie podejmowanej w ich ramach problematyki. Sformułowanie tytułu rozdziału drugiego wskazuje, że treściowo posiada mniejszy zakres niż punkt 2.1. W związku z powyższym należy go przeformułować. Zamiast „Rola kompetencji społecznych w kształtowaniu jakości życia rodziny” należy go sformułować: „Kompetencje społeczne kobiet a kształtowanie jakości życia rodziny”. Jest bowiem oczywiste,

że „kompetencje społeczne” mają szerszy zakres treściowy niż ich rola („rola kompetencji społecznych”).

W mojej ocenie bardziej szczegółowego opracowania wymaga zakończenie rozprawy. Szczególnie wskazane byłoby podanie w nim konkretnych implikacji praktycznych. W zakończeniu powinny się znaleźć wnioski, które wynikają z przeprowadzonych w pracy doktorskiej bogatych i interesujących analiz, zarówno w jej części teoretycznej, jak i empirycznej.

Konkluzja

Całość rozprawy doktorskiej mgr Moniki Pyrczak-Piegi oceniam pozytywnie, a wskazane powyżej uwagi krytyczne nie obniżają jej wartości, lecz ich celem jest udoskonalenie tego dzieła zarówno w sferze merytorycznej, jak i formalnej. Dysertacja została napisana klarownym językiem a zaprezentowana analiza teoretyczna jest interesująca koncepcyjnie oraz starannie uporządkowana. Mgr Monika Pyrczak-Piega wykazała się zarówno umiejętnościami badawczymi oraz analitycznymi. Rozprawa doktorska pt. „Kompetencje społeczne kobiet z niepełnosprawnościami pełniących role rodzinne a ocena jakości życia rodziny” autorstwa Moniki Pyrczak-Piegi, przygotowana pod kierunkiem ks. dr hab. Grzegorza Godawy, prof. UPJP II i promotor pomocniczej dr Katarzyny Kutek-Sładek, spełnia wymagania zawarte w art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595, Dz.U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365, Dz. U. z 2011 r. Nr 84 poz. 455, z 2014 r., poz. 1198). Z przekonaniem uznaję, że opracowanie to stanowi naukowe rozwiązanie problemu i wnioskuję o dopuszczeniu mgr Moniki Pyrczak-Piegi do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim. Proponuję także, aby rozprawa została opublikowana, po uwzględnieniu wskazanych przeze mnie powyżej uwag merytorycznych i formalnych, ze względu na wartość poznawczą i istotne dla współczesnej praktyki pedagogicznej, psychologicznej i socjologicznej wyniki przeprowadzonych badań.

Beata Antoszevska

22.05.2022r.

